

Коваль Г. В.,
д-р наук держуправління, професор, Чорноморський державний університет
імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Мерненко І. М.,
студентка, Чорноморський державний університет
імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ТА ПСИХОКОРЕКЦІЙНИХ ПРОГРАМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОСТИТУЦІЇ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Для повноцінного розуміння поняття «секс – бізнес», науковцями було проаналізовано історичні етапи становлення даного терміну та цілісність його використання стосовно обраної тематики.

Особливо гострою проблемою сьогодення з'явилася потреба у безповоротній протидії явищу комерційної сексуальної експлуатації дітей, яке швидко поширюється і знаходить сприятливий ґрунт для негативного впливу на підростаюче покоління.

Простежено розвиток тенденцій роззубленості, втрати ідеалів, неоптимістичного сприйняття життя, відчуження від суспільства. Виявлено, що саме дефіцит позитивного впливу на молоде покоління приводить до того, що в його представників домінуючими почуттями стають тривога, агресія, соціальна пасивність, страх. Це сприяє формуванню девіантних цінностей, порушенню або ігноруванню значною частиною людей норм права й моралі.

Проведено теоретичний аналіз проблеми секс-бізнесу серед неповнолітніх, а також було виділено основні причини поширення сексуальної експлуатації дітей. Розкрито проблеми організації соціально-психологічних тренінгів з підлітками, які належать до розряду найбільш актуальних і практично значущих у теоретичних та емпіричних психологічних студіях.

Визначено доцільність використання тренінгів як сучасного ефективного способу психологічної роботи з неповнолітніми, зокрема з девіантними підлітками. Проаналізовано роботи науковців стосовно сексуального розвитку підлітків, та з'ясовано, що саме в даному віці відбуваються головні зміни психосексуальної свідомості особистості. Сексуальний розвиток підлітків є динамічним процесом, який призводить до набуття й ускладнення вмінь виражати еротичний зміст через соціальну поведінку. На яку можна вплинути та підвищити мотивацію до освоєння правових знань, навчання їх жити в межах, передбачених законом, без відчуття обмеження свободи дій, як особистісну потребу, зручну для себе і для суспільства.

Зазначено необхідність створення психопрофілактичних програм попередження залучення неповнолітніх до секс-індустрії. Зауважено, що психопрофілактичну роботу з виникнення сексуальних девіацій доречно проводити в юнацький період, коли особистість ще не сформована і схильна до змін. Визначивши основні зовнішні та внутрішні чинники, що спонукають осіб до заняття проституцією, авторами було встановлено важливість роботи психолога, яка базується на головних положеннях в роботі з даною категорією клієнтів. Психокорекційні програми повинні бути розраховані на можливість включення їх у навчально-виховний процес, а також спрямовані на корекцію неадекватних уявлень неповнолітніх щодо проституції, шляхом вирішення наступних завдань: визначення уявлень членів групи щодо проблеми підліткового віку та власних уявлень про себе як про особистість, уявлень учасниць про дорослість та майбутній життєвий шлях; формування адекватних уявлень щодо причин занять проституцією, зокрема занять проституцією неповнолітніх; визначення проблеми втягування неповнолітніх у заняття проституцією; визначення наслідків занять проституцією, власної позиції учасниць щодо протидії проституції неповнолітніх.

***Ключові слова:** девіантні підлітки; особистість; психокорекція; психопрофілактика; проституція неповнолітніх; секс-індустрія (секс-бізнес, комерційний секс); соціальні уявлення; тренінг.*

Постановка проблеми. Сексуальна експлуатація дітей в цілому ряді країн світу стала сьогодні однією зі сфер особливо небезпечної злочинної діяльності, порушень прав дитини. Дитяча міжнародна органі-

зація ЮНІСЕФ наголошує, що мільйони дітей у світі потерпають від сексуальної експлуатації і страждають від насильства [1, с. 46]. Проблема сексуальної експлуатації дітей стає дедалі більш актуальною, склад-

ною та різносторонньою і водночас залишається досі мало досліджуваною в Україні. В нашому суспільстві назріла потреба у рішучій протидії явищу комерційної сексуальної експлуатації дітей, яке швидко поширюється і знаходить сприятливий ґрунт. Особливої гостроти ця проблема набула у зв'язку із тим, що проституція є одним із каналів розповсюдження такого тяжкого захворювання як СНІД. Однією з найбільш серйозних проблем є те, що проституція із кожним днем омолоджується. Нині спостерігається різке розширення соціальної та вікової бази осіб, що займаються проституцією. У числі проститутток – учні шкіл, гімназій, ліцеїв, професійно-технічних училищ, технікумів, коледжів, ВНЗ.

Окремими аспектами даного проблемного питання займалися: І. А. Нестерова, яка вивчала злочини пов'язані із сексуальною експлуатацією неповнолітніх у туристичному бізнесі; О. В. Швед було проведено аналіз чинників, що призводять до комерційної сексуальної експлуатації дітей; Л. Ф. Анн визначила особливості психологічних тренінгів з підлітками; Г. І. Макаричева, Т. Ф. Новосельцева висвітлила значення тренінгів для профілактики асоціальної поведінки підлітків.

Метою нашої роботи стало розкриття поняття «секс-бізнесу», значення та визначення особливостей психологічної роботи з неповнолітніми, зокрема з тими, які в майбутньому можуть бути залучені до сексуальної індустрії через певні психологічні якості підлітка чи соціальні чинники.

Виклад основного матеріалу. Секс-індустрія (або секс-бізнес) являє собою широко розповсюджений феномен в більшості країн світу. Люди, котрі вступають у ділові відносини купівлі-продажу або обміну сексуальних послуг за винагороду, традиційно називаються повіями, проститутками, працівниками секс-бізнесу, а рід заняття – проституцією.

Епідемія ВІЛ/СНІДу, яка розпочалася в 80-х роках минулого століття, призвела до появи нового словника (глосарію), терміни якого не несуть в собі традиційного стигматизуючого ставлення до маргінальних груп людей. З 90-х років ми стали використовувати такі поняття як секс-бізнес, комерційний секс, працівники комерційного сексу, жінки комерційного сексу або просто секс-працівники. Останній термін є більш вдалим, оскільки не вказує на гендерну приналежність людини, залученого в секс-роботу (проституцію).

Зазвичай, у вузькому розумінні під секс-бізнесом розуміють позашлюбні статеві відносини за плату, що не мають в своїй основі плотського ваблення. На регіональному семінарі організації ООН по боротьбі з ВІЛ/СНІДом, що відбувся в Абіджані 21–24 березня 2000 було прийнято наступне, більш розширене, визначення: секс-бізнес (комерційний секс) – будь-яка угода між двома і більше особами, в якому єдиною і кінцевою метою є статевий акт в обмін на матеріальну винагороду, для якого обов'язковими є попередні переговори щодо ціни. Комерційний секс слід відрізнити від шлюбного контракту, сексуального патронажу, угоди між коханцями, що включають подарунки або гроші, але не пов'язаних з

умовою ціни статевого акту як такого, і залежать не лише від надання сексуальних послуг [2, с. 5].

Однією з основних причин поширення сексуальної експлуатації дітей є відсутність розуміння прав людини стосовно дітей з боку суспільства, як країни-постачальника, так і країни призначення. Зрозуміло, що зубожіння певних прошарків українського суспільства (за рівнем життя Україна стоїть на 78 місці, 2,6 млн. дітей живуть у малозабезпечених сім'ях, а 156 тис. – у неблагополучних) спричиняє ситуацію, коли 80 % дітей вказує на «бажання вижити» як основну причину роботи в проституції. До соціальних чинників можна віднести і зміну ціннісних, моральних орієнтирів, і негативний вплив мас-медіа, і поширення у суспільній свідомості ілюзій легкого життя за кордоном, привабливості роботи в проституції та порнографії, і байдужість громад до соціально невлаштованих верств (50 тис. дітей є безпритульними), і зниження рівня соціального контролю з боку міліції, школи, медичних закладів, і навіть корупція в органах влади; специфіка сім'ї, близького оточення, особистісні характеристики дітей, природжені й набуті психічні патології (адиктивність, гіперсексуальність та ін.) [3, с. 4].

Близько 2 млн. дітей у світі експлуатуються на комерційному сексуальному ринку, суттєва частка з цього числа є предметом сучасної торгівлі. Небезпека полягає у негативному впливі на неповнолітніх, які стають жертвами злочинних посягань, та у руйнуванні загальної суспільної моралі. Неповнолітні стикаються із сексуальним, фізичним, психічним насильством, розбещенням, звалтуванням, втягненням у злочинну діяльність, що може призвести до серйозних наслідків на все життя, а іноді поставити під загрозу й саме існування особи. Діти, що стали жертвами сексуального використання, дістають моральні, душевні та фізичні травми, затримується їхній фізичний та розумовий розвиток, нерідко вони інфікуються ВІЛ, потерпають від інших хвороб, що передаються статевим шляхом, стають нарко- та алкозалежними, дівчата страждають від ранньої вагітності, абортів, трапляються й летальні пологи.

У зв'язку з цим, для профілактики проституції серед дітей необхідно запровадити корекційні тренінги, а особливо серед неповнолітніх, які були залучені у сферу комерційного сексу потребують, адже, наслідки психологічного та сексуального насилля наносять суттєвий відбиток на психіку підлітків, саме у той період, коли відбувається становлення особистості.

Підлітковий вік є періодом посиленого формування моральних почуттів. Завдяки їм, засвоєні підлітками норми поведінки стають ефективним керівництвом до дії. Проте в поведінці підлітків не завжди поєднуються слова, почуття і справи. Деякі підлітки не усвідомлюють зв'язку між відомими їм загальними нормами і власною поведінкою в тій чи іншій конкретній ситуації. Знаючи ці норми, деякі підлітки часом залишаються байдужими до порушень дисципліни, грубоств своїх ровесників, до горя, переживань інших, самі виявляють злість, агресивність тощо [4, с. 298].

Слід чітко розуміти, що одним з центральних моментів розвитку у підлітковому віці є формування «почуття дорослості»: підліток гостро відчуває, що він вже не дитина, і вимагає визнання цього. Почуття дорослості виражається в прагненні до незалежності, самостійності, ствердження своєї особистісної гідності та вимозі до дорослих поважати ці прагнення, приймати їх. Це переживання має істотне значення для розвитку особистості в підлітковому віці. Воно виступає як стимул активності підлітка, спрямованої на переорієнтацію з «дитячих» норм на «дорослі», на засвоєння цінностей, установок, норм, які, з точки зору підлітків, підтверджують уявлення про них як про дорослих [5, с. 7].

О. В. Скрипченко визначає підлітковий вік як один з найважливіших етапів життя людини, який містить провідні починання всього подальшого становлення особистості. Вік цей нестабільний, ранимий, важкий і виявляється, що він більше, ніж інші періоди життя, залежить від реальностей середовища. Сексуальний розвиток підлітків є динамічним процесом, який призводить до набуття й ускладнення вмінь виражати еротичний зміст через соціальну поведінку. Слід підкреслити, що переважно у підлітковому віці відбуваються найглибші зміни психосексуальної свідомості особистості [4, с. 300].

У даний час проблема організації соціально-психологічних тренінгів з підлітками відноситься до розряду найбільш актуальних і практично значущих у теоретичних та емпіричних психологічних стадіях, а особливо коли йде мова про неповнолітніх, котрі були залучені до секс-індустрії, пережили сексуальне насильство та стали об'єктом сексуальної експлуатації.

У російській та вітчизняній психології проблема тренінгів для підлітків розробляється у різних аспектах. Г. І. Макартичева розглядає методологічні та методичні підходи до організації тренінгів для підлітків та представляє результати власного дослідження щодо цієї проблеми і надає програму тренінгу профілактики асоціальної поведінки підлітків. На думку Г. І. Макартичевої, для підвищення результативності профілактичної та просвітницької діяльності щодо запобігання асоціальної поведінки з неповнолітніми необхідна планомірна робота за програмами, в яких закладена інформація з питань права, доступна для сприйняття і розуміння підлітками. Важливим напрямом роботи з неповнолітніми є підвищення їхньої мотивації до освоєння правових знань, навчання їх тому, як сприймати необхідність жити в межах, передбачених законом, без відчуття обмеження свободи дій, як особистісну потребу, зручну для себе і для суспільства [6, с. 54].

Т. Ф. Новосельцева є автором програми психопрофілактики девіантної сексуальної поведінки старших школярів, яка спрямована на підвищення культури сексуальних відносин, роботу з гармонізацією сімейних відносин, корекцію дисгармонійних установок на сексуальні стосунки. Вона зазначає, що психопрофілактичну роботу з виникнення сексуальних девіацій доцільно проводити в юнаць-

кий період, коли особистість ще не сформована і схильна до змін [7, с. 5].

Л. Д. Коняєвою створено та апробовано тренінг з оптимізації процесу соціалізації підлітків. Основною специфікою цієї програми було включення в неї вправ з асоціативними образами, пов'язаними з соціальною роллю спортсмена як суб'єкта спортивної діяльності і якостями, типовими для нього, для додаткової стимуляції суб'єктної активності підлітків. Проведення зазначеної програми позитивно вплинуло на важливі для успішної соціалізації підлітків особистісні параметри і на їх особистісну ідентичність [8, с. 6].

Отже, ми бачимо велику різноманітність напрямків корекційної роботи у тих тренінгах, які створені для роботи з підлітками, тоді як тренінги, що спрямовані на профілактику проституції серед неповнолітніх та роботу з підлітками, які були залучені до проституції, не представлені у науковій літературі.

Слід зазначити, що практична відсутність тренінгових занять у структурі навчального процесу у загальноосвітній школі певною мірою знижує провідну роль школи у ранній профілактиці девіантної поведінки неповнолітніх.

С. І. Моїсеєва звертає увагу на факт дистанціювання школи і педагогів, зокрема, від виховання дітей та підлітків «групи ризику». Наявна проблема недостатньої поінформованості, знань педагогів та шкільних психологів із соціально-психологічних та медичних аспектів особливостей формування та проявів девіантних форм поведінки у підлітків, призводить до того, що школа звільняється від «важких» підлітків, з яких згодом рекрутуються підлітки-правопорушники [7, с. 4].

Мотиви входження до занять проституцією не є такими простими, як це здається на перший погляд. Численні зовнішні і внутрішні чинники, які мотивують підлітків і дорослих жінок до занять проституцією, вимагають розгляду і ретельного вивчення з метою, щоб створювати програми із запобігання проституції та допомагати всім бажаючим вибратися з мережі секс-бізнес, тому метою психолога є не ліквідація симптомів девіацій (як це відбувається при проблемно-орієнтованому підході), а цілісне вивчення та гармонізація різних сторін особистості. При цьому відбувається довготривала корекція, спрямована на вивчення потенціалу здорової особистості (індивідуально-типологічних особливостей особистості), особистості з девіаціями (агресія, депресія, тривожність, суїцидальність) [9, с. 7].

Т. Ф. Новосельцева зазначає, що в підлітковій і юнацькій популяції дівчат найбільш яскраво виражена схильність до таких сексуальних девіацій як вуайеризм, фетишизм, лесбійство, мазохізм, геронтофілія та проституція. Сексуальна поведінка молоді часто стає предметом побутового та спекулятивно-публіцистичного обговорення або піддається кримінологічному аналізу. Проте, серйозних комплексних педагогічних та психологічних досліджень сексуальної поведінки та девіантно-сексуальної активності з урахуванням віково-статевого диморфізму майже не проведено. Разом з тим такі поведінкові девіації як

рання сексуальна активність, комерційний секс, одностатеві зв'язки спостерігаються все частіше в середовищі старших школярів. Крім того, ці феномени нерідко суттєво впливають на формування особистості, багато в чому порушуючи процеси соціалізації, професійного вибору, формування традиційних сімейних моделей [7, с. 4].

Висока актуальність даної проблеми, залученість до неї значних субпопуляцій дівчат старшого шкільного віку виводить її на рівень однієї з ключових теоретичних і прикладних проблем сучасної психології.

Перехідний вік потрібно розглядати не як психологічну трансформацію, зумовлену статевим дозріванням, а як культурний процес входження дитини в соціальне життя дорослого. Отже, причини девіантної поведінки старшокласників слід шукати в порушеннях процесу їх соціалізації, основне значення якого полягає в тому, що поведінка індивіда як нормальна, так і з відхиленнями є наслідком навчання соціальної поведінки, продуктом взаємодії соціальних, культурних і психологічних характеристик.

З метою адекватного компетентного надання психологічної допомоги працівникам комерційного сексу та роботи з неповнолітніми, які стали членами даної «групи ризику» психолог має забезпечити дотримання головних принципів роботи, які допомагають також вберегти фахівця від професійного ви-

горання. До них можна віднести принципи: добровільності, інформованості, компетентності, толерантності, конфіденційності, гуманності, зворотного зв'язку та ін.

Усе вищесказане підкреслює необхідність створення профілактичних та психокорекційних програм попередження проституції неповнолітніх. Такі програми можуть бути спрямовані на гармонізацію особистості неповнолітніх, на корекцію неадекватних уявлень щодо проституції та профілактику втягнення неповнолітніх до сфери секс-бізнесу шляхом вирішення наступних завдань: визначення уявлень членів групи щодо проблеми підліткового віку та власних уявлень про себе як про підлітка, уявлень учасниць про дорослість та майбутній життєвий шлях; аналіз уявлень дівчат про навколишній світ, диференційованості їхніх уявлень щодо негативних та позитивних сторін сьогодення; формування адекватних уявлень щодо причин занять проституцією, зокрема неповнолітніх; визначення проблеми втягнення неповнолітніх у заняття проституцією; визначення наслідків занять проституцією, власної позиції учасниць щодо протидії проституції неповнолітніх. Треба зазначити, що ці програми мають бути розраховані на можливість їх включення у навчально-виховний процес у школах, коледжах, технікумах, а також на початкових курсах ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нестерова І. А. Вивчення злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією неповнолітніх у туристичному бізнесі / І. А. Нестерова // Адвокат. – 2014. – № 12. – С. 46–48.
2. Этнографическое исследование секс-бизнеса в отдельных регионах Украины : краткое изложение результатов операционного исследования. – К. : Социоконсалтинг, 2013. – 30 с.
3. Швед О. В. Аналіз чинників, що призводять до комерційної сексуальної експлуатації дітей (КСЕД) // Український Соціум. – 2005. – № 4(9). – С. 76–83.
4. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : [навч. посіб.] / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук, І. С. Булах, Т. М. Зелінська; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Просвіта, 2004. – 413 с.
5. Анн Л. Ф. Психологический тренинг с подростками / Л. Ф. Анн. – СПб : Питер, 2007. – С. 7.
6. Макарычева Г. И. Тренинг для подростков: профилактика асоциального поведения / Г. И. Макарычева. – СПб. : Речь, 2006. – 192 с.
7. Новосельцева Т. Ф. Методика оценки сексуального поведения девушек старшего школьного возраста и ее возможности в диагностике и профилактике склонности к девиантно-сексуальному поведению: автореферат дис. на соискание канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Т. Ф. Новосельцева. – Казань. – 2006. – 22 с.
8. Коняева Л. Д. Психологічні особливості соціалізації підлітків у позашкільній діяльності: автореф. дис. на здобуття канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / Л. Д. Коняева. – К., 2008. – 20 с.
9. Проблемы секс-бизнеса в контексте общественного здравоохранения / [сост. Ю. Саранков]. – Киев : «СПИД Фонд Восток-Запад», 2009. – С.49.

Коваль А. В., Мерненко И. М., Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

НЕОБХОДИМОСТЬ СОЗДАНИЯ ПРОФИЛАКТИЧЕСКИХ И ПСИХОКОРРЕКЦИОННЫХ ПРОГРАММ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРОСТИТУЦИИ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Проведен теоретический анализ проблемы проституции среди несовершеннолетних. Определена целесообразность использования тренингов как современного эффективного способа психологической работы с несовершеннолетними, в том числе с девиантными подростками. Указана необходимость создания психопрофилактических программ предупреждения привлечения несовершеннолетних в секс-индустрию. Психокоррекционные программы должны быть рассчитаны на возможность включения их в учебно-воспитательный процесс, а также направлены на коррекцию неадекватных представлений несовершеннолетних о проституции, путем решения следующих задач: определение социальных представлений членов группы о проблеме подросткового возраста и собственных представлений о себе как о

личности, представлений участников о взрослости и о будущем жизненном пути; формирование адекватных представлений о причинах занятия проституцией, в частности занятия проституцией несовершеннолетними; определение проблемы втягивания несовершеннолетних в занятие проституцией; определение последствий занятий проституцией, собственной позиции участников относительно противодействия проституции несовершеннолетних.

Ключевые слова: девиантные подростки; личность; психокоррекция; психопрофилактика; проституция несовершеннолетних; секс-индустрия (секс-бизнес, коммерческий секс); социальные представления; тренинг.

Koval G. V., Mernenko I. M., Petro Mohyla Black Sea State, Mykolaiv, Ukraine

NECESSITY OF CREATION OF PREVENTIVE AND PSYCHO CORRECTIVE PROGRAMMES TO AVERT PROSTITUTION AMONG THE UNDER-AGE PEOPLE

For a full understanding of the concept of «sex-business», the scientists analyzed the historical stages of development of this term and the integrity of its use in relation to the chosen subject.

Particularly acute problem today is a need for irrevocable combating the phenomenon of commercial sexual exploitation of children, which spreads rapidly and is a fertile ground for negative impact on the younger generation.

It was traced that trends of confusion, loss of ideals, pessimistic perception of life, alienation from society, were developed. It was revealed that the deficit of a positive influence on the younger generation leads to the fact that the dominant feelings of minors representatives' are anxiety, aggression, social passivity, fear. It promotes the development of deviant values, disturbance or ignorance by a large part of the people of law and morality.

The theoretical analysis of the sex workers among minors has been made and the main reasons for the spread of sexual exploitation among children has been allocated. The problems of social and psychological training to teenagers were revealed, which belongs to the category of the most urgent and practically important issues in theoretical and empirical psychological studies.

The feasibility of using training as a modern effective method of psychological work with minors, including deviant minors, was determined. The work of scientists regarding sexual development of minors was analyzed, and it was found that in this particular age the major changes in psychosexual identity consciousness are happening. Sexual development of teens is a dynamic process which leads to acquisition and complication of skills to express erotic content across social behavior. But it can be affected and improved through incentives for the development of legal knowledge, training them to live within the limits provided by law, with no feeling of limits for personal actions, which should be comfortable for themselves and for the society.

The need to establish psychological prevention programs to draw minors to the sex industry is specified. It is noted that work on psychological detection of sexual deviations is appropriate to conduct in a young period when the person has not yet been formed and is subject to change. The authors defined major internal and external factors that motivate people to engage in prostitution, the authors have established the importance of the work of psychologist, which is based on the main provisions in dealing with this category of customers. Psychological corrective programs should be designed for the possibility of their inclusion in the educational process and aimed at correcting inadequate representations of minors about prostitution. This should be achieved by solving the following tasks: determining perceptions of group members on problems of adolescence and their own perceptions of themselves, ideas of members about adulthood and the future path of life; formation of adequate ideas about the reasons for prostitution, including the prostitution of minors; determining the problem of involvement of minors in prostitution; determining the consequences of prostitution, sharing own position of members regarding the combating prostitution of minors.

Keywords: deviant minors; personality; psychological correction; psychological prevention; prostitution of minors; sex industry (sex workers, commercial sex); social ideas; training.

Рецензенти: д-р пед. наук, професор М. М. Букач;
д-р пед. наук, професор О. П. Мешанінов

© Коваль Г. В., Мерненко І. М., 2016

Дата надходження статті до редколегії 31.03.2016